

İLETİŞİM SÜRECİ BAĞLAMINDA ALGILAMA, SİBERNETİK VE GESTALT KURAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI VE TARTIŞMALAR

Doç. Dr. Ahmet Halûk YÜKSEL

I- GİRİŞ

Bu çalışma, herbiri iletişim olgusu açısından önemli yanlar taşıyan, ortaya atıldıklarından bu yana üzerlerinde yoğun tartışmalar sürdürülen; algılama kuramı, sibernetik kuramı ve Gestalt kuramı arasındaki bağdaşan ve bağdaşmayan noktaların ve kuramların içerdiği birtakım kavram ve yaklaşımların tartışılmasını ve açığa çıkartılmasını amaçlamaktadır.

Bu kuramlardan Gestalt ve algılama kuramları temelde birer psikoloji kuramı gibi görünmektedir. Oysa, bu yapılarının yanı sıra bu kuramların herbiri, ortaya atanların bakış açıları doğrultusunda da şekillenerek, algılamanın ve en geniş anlamıyla iletişim ve etkileşimin nasıl gerçekleştiğini, gerçekleşme sürecinde ne tür olay ve süreçlerin gerçekleştiğini, sözü edilen bu gerçekleşme sürecinde nelerin diğerlerine oranla daha etkili olduğunu ve bu sürecin gerçekleşmesi olgusuna içerden ve dışardan nelerin -nasıl etkide bulunduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Birtakım önemli noktalarda, birisi diğerinin neredeyse anti-tezi olarak nitelendirebile-

cek olan bu kuramlar arasında kuşkusuz birçok farklılıklar olduğu gibi, benzeşen birtakım taraflar da söz konusudur. Zaman içerisinde geliştirilen bu kuramlar sadece doğdukları alanın sınırları içerisinde kalmamışlar, birçok başka alanlarda da yansımalarını bulmuşlardır. Örneğin Gestalt kuramının üzerine ve onu temel alarak bir «yapısalcılık» kuramının geliştirildiği bilinmektedir. (1) Benzer şekilde, sibernetik kuramın ilkeleri kullanılarak, birçok aracın yapılabilmesi söz konusu olmuştur.

Bu çalışma, birbirinden çok farklı olan kuramların tartışması olarak ele alınmamalıdır. Elbette bu kuramların birtakım farklı yönleri bulunmaktadır. Ancak, yine de aynı alanda ya da benzer alanlarda ortaya çıkan ve iletişim ortak temeline sahip bu kuramların birarada ele alınması, benzer ve farklı yönlerinin tartışılması gerekmektedir. Çünkü, herhangi bir alanda tek ve mutlak doğrunun olabileceğini düşünmek mümkün değildir ve bu kuşkusuz bilimsel çalışma ilkelerinin dışında kalan bir tavır olarak ortaya çıkmaktadır. Hemen her kuramın eksik ya da geliştirilmeye muhtaç birtakım yönleri bulunabilir. Her kuram bir başka kuramla bütünlenebilir ve böylelikle ortaya daha «tam'a yakın» kuramların çıkması mümkün olabilir. Bu anlamda, en azından hedefledikleri alan açısından birbirine yakın kuramlar olan; algılama kuramı, Gestalt kuramı, sibernetik ve bağlı olarak bilgi kuramının bir arada ele alınarak benzer ve farklı yönlerinin ortaya çıkarılması önem kazanmaktadır. Böylelikle sonuçta, daha bütüncül bir yaklaşıma ulaşabilmek mümkün olabilir. Kaldı ki, iletişim olgusunun bir bilim olarak ele alınışı pek eskilere dayanmamaktadır. Bu nedenle, iletişimle ve iletişimin uzantıları olan alanlarla şu ya da bu şekilde ilgilenen tüm kuramların ve alanların incelenmesi, tartışılması bu «yeni» bilim dalına katkıda bulunmak ve onu geliştirmek açısından önemli ve gereklidir.

II- TERİMLER, AÇIKLAMALAR VE SINIFLANDIRMALAR

1- GESTALT KURAMI

Bu kuram bir psikoloji akımı olarak kendinden önceki kuramlara karşı Wertheimer'in öncülüğünde ortaya çıkmıştır. Önceleri

(1) Yapısalcılık ve yapısalcılığın Gestalt Kuramıyla olan ilişkisi ile ilgili açıklamalar için bkz: AYŞEGÜL YÜKSEL, *Yapısalcılık ve Bir Uygulama*, Yazko Yayınları, İstanbul: 1931, s. 38-39 ve s. 56-58.

sadece Almanya'da geçerliliğini sürdüren bu kuramın, Gestalt kuramının öncülerinden sayılan Karl KOFFKA ve Wolfgang KÖHLER'in Amerika Birleşik Devletleri'ne gidip yerleşmeleri ve orada inceleme ve yayınlarda bulunmaları üzerine Amerika'ya atladığı ve gelişmeye başladığı bilinmektedir.

Gestaltçiler ruhsal olayların bütününe ve örgütlenmesine dikkati çekmişlerdir. Bunlar fiziksel ve psişik, çevresel ve içsel birçok etmenlerin belli biçimlerde örgütlenmesinden meydana gelmektedir. Böylelikle meydana gelen bütün de, içindeki öğelerin toplamından fazla birşey olup, kendine özgü nitelikler gösterir. Konuya sistem yaklaşımı çerçevesinde bakıldığında; sistemin sadece parçaların toplamından ibaret olmayan bir bütün olarak açıklanabildiği dile getirilebilir (2). Bunun için öğeleri incelemek ya da bilmek bütün hakkında tam bir fikir veremez ya da bütünü bilebilmemize yardımcı olamaz. Örneğin, bir melodi, sadece onu meydana getiren öğeler olan notalardan ibaret değildir. Transpozisyon işlemiyle, başka deyişle bir melodiyi başka bir ses perdesine kaydırmakla, aynı melodiyi değişik notalardan icra etmek mümkündür ve dinleyen onun söz konusu melodi olduğunu rahatlıkla anlayabilir. Bir ev; tuğla, kereste vb. şeylerin toplamından çok farklı bir anlam taşır. Gestalt, Almandada «şekil», «örüntü», «biçim» anlamına gelir. Herhangi bir karmaşık durumda elementlerden, bir başka deyişle parçadan çok, bu elementlerin meydana getirdiği şekil, örüntü ve biçimin önemi vardır. Bütünün ayrı bir anlam ve önemi bulunmaktadır. Bir televizyon programından örnek verecek olursak, tek tek sekansların değil, o sekansların meydana getirdiği programın önemi ve ayrı bir anlamı vardır. Bir davranışı parçalara bölmek onun bütünlüğünü bozar, anlam ve bütünlüğün yapısını tamamen değiştirir. Bir nehirde su zerrecikleri her an değişir ama nehir varlığını sürdürür. Bir toplumun parçaları olan insanlar yaşayıp ölürlere ama toplum sürer. «Ağaç» kelimesini «a-ğ-a-ç» harflerine bölersek kelimenin bir anlamı kalmaz. Bunların yanısıra, doğadaki nesnelere ve olaylara en küçük parçaları değil, büyükçe parçaları incelendiğinde, hatta ancak bütünü incelendiğinde anlaşılabilir. Herhangi bir durumda ayrı ayrı parçalara değil de, bu parçaların meydana getirdiği «biçim» ve «örüntü»ye önem vermesi Gestalt kuramının temellerini meydana

(2) İNAL CEM AŞKUN, «Yönetimde Sistem Yaklaşımı», **AKADEMİ - Bursa İ.T.İ.A. Dergisi**, Cilt II, No: 3, Kasım 1973, s. 1115.

na getirir (3). Başka deyişle, Gestalt kuramı, bütünü parçalarına olan mantıksal önceliğine ağırlık verir. Bütün ve parça ise doğru olarak ancak parçalar arasındaki ilişkiler bağlamında açıklanabilir. Bu da, bütünü önce «parçalara ayrılması», sınıflandırılması yoluyla gerçekleştirilebilir (4).

Gestalt kurama göre ayrıca, hiçbir şey boşlukta cereyan etmez. Herşey bir zaman ve uzay ortamı içinde geçer ve ortamın etkisi altında bir anlam kazanır. Örneğin, 5 sayısının önünde ya da arkasında bir sıfır, nokta veya virgül bulunması ile değer değişir (5, 50, 0.5). Beyaz bir zemin üzerinde kül rengi olan bir şekil, siyah bir zemin üzerinde aynı tonda bir külrengi şekilden daha koyu renkte görünür. Tıpkı bunun gibi, zaman içinde yanyana ya da arka arkaya gelen olaylar da birbirini etkiler. Örneğin, sıcak sudan çıkan elimize ılık su soğuk gibi gelir. Oysa, buzlu sudan çıkan elimize aynı derecedeki ılık su sıcak gibi gelir.

Ayrıca Gestalt kuramı, önce durum ya da nesnenin tümünü görerek ilişkileri kavramanın önemini belirtmiş, böylece iki durum arasında mekanik bir bağ kurarak öğrenme yerine; kavrayış, sezgi ve içgörü (insight) yoluyla öğrenmenin önemine dikkati çekmiştir. Bu Gestaltçı görüş, eğitimde anlamlı öğrenmeye önem verilmesine, toplu öğretim ve entegratif program uygulamalarına yol açmıştır (5).

2- ALGILAMA KURAMI

İnsanların algısı ve tanıma alanı doğal halde, anlamlı ve örgütlenmiş durumdadır. Algılama kuramının temellerinden birini meydana getiren böyle bir önermeyi, insanın yeni ve yabancı olan şeyleri algılama tarzı; bir bireyin yalnız bir iki olguya dayanarak başka bir kimsenin kişiliği hakkında bütün hali gösteren bir izlenim edinmesi; insanlardaki bir olgu hakkında çok fazla şey bilmeden de olsa sonuca ve yargıya varma eğilimleri ile açıklamak mümkündür (6).

---

(3) FERİHA BAYMUR, *Genel Psikoloji*, İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul: 1976, s. 296.

(4) AYŞEGÜL YÜKSEL, s. 38.

(5) BAYMUR, s. 297.

(6) KENNETH K. SERENO - EDWARD M. BODAKEN, *Trans-Per Understanding Human Communication*, Houghton Mifflin Co. Boston: 1975, s. 21-22.

Algılama olayının gerçekleşmesi olayı işlevsel açıdan seçicidir. Bu nitelme ile kimsenin orada algılamak üzere bulunan herşeyi algılayamadığı ya da algılamadığı, bir kimsenin algılama örgütünde ancak bazı nesnelere bir rol oynayacağı ileri sürülmektedir. Algılama örgütünde bu şekilde önem verilen nesnelere genellikle algılamayı yapan kimse bakımından işlevsellik bakımından önem taşıyan şeylerdir. Algılama örgütü için nesnelere seçiminde bireyin ihtiyaçlarının, zihni tutum ve ruh hallerinin de etkisi önem taşımaktadır.

Bir alt-yapının ya da birimin algısal ve tanımasal özellikleri büyük ölçüde parçası bulunduğu yapının özellikleri tarafından tayin edilir. Başka deyişle, bir bütünü parçalarının özellikleri bütün tarafından belirlenir. İnsanların her bir algısının «kendine has bir hayatı» yoktur. Bunlar başka algıların meydana getirdiği örgüt içinde yerlerini alırlar ve hepsi birden birleşerek bir tanıma yapısını meydana getirirler.

Buraya kadar ele alınanların yanında, zaman ve mekanda birbirine yakın olan ve birbirine benzeyen nesnelere ya da olgular ortak bir yapının parçaları olarak algılanma eğilimindedir. Bu sonuncu değerlendirme; algılama kuramına göre, birtakım algıların neden öteki algılarla tek bir tanıma yapısı meydana getirmek üzere biraraya geldiğini vurgulamaktadır. Algılama kuramına göre, benzerlik ve yakınlığı iki ana belirleyici faktör olarak ayırırken, bunların birey tarafından algılandıkları şekil içinde tanımlanmaları gerektiğini de anlamak gerekmektedir. Nelerin benzer şekilde algılanacağını ve bağlı olarak algılamada neyin neyle birlikte örgütleneceğinin belirlenmesinde bireyin sahip olduğu kültür ve eğitimin de önemli bir rolü bulunmaktadır (7).

3- SİBERNETİK KURAM

Yunanca dümen anlamındaki «kyberne» ve buradan da yönetici ve hükümdar anlamlarına gelen «kybernetes» köklerinden türetilmiştir. Sibernetik (cybernétique) terimi, Nobert WIENER'in 1948'de Paris'te yayımlanan Cybernetics adlı yapıtıyla ortaya atılmıştır. Sibernetik; gerek makina ve gerek canlılardaki kumanda

(7) DAVID KERCH-RICHARD S. CRUTCHFIELD, Sosyal Psikoloji (Teori ve Problemler), Ötüken Yayınevi, Kültür Serisi: 29, İstanbul: 1930, s. 131-132.

ve haberleşme kuramının bütün alanlarını kapsayan bilim olarak tanımlanmaktadır. Kendi davranışını bilme (haberleşme) ve bunun sonucu olarak da kendini düzeltme (kumanda) anlamındaki bilinçsel bir işlem, makinada da uygulanmakta ve gerçekleştirilmektedir. Daha açık bir deyişle, bu işlem kendi kendini denetleme (kontrol) işlemidir. Özcesi, sibernetik kuramı, iletişim açısından insan organizmasının makinadan farksız olduğu görüşüne dayanmaktadır (8).

4- BİLGİ (İNFORMASYON) KURAMI

Bilgi (informasyon) tamamen sibernetik kuramın gelişimi sırasında bir ileti (mesaj) içinde verilen bilginin elektronik amaç ya da makina yoluyla nasıl işarete dönüştürülebileceği sorunları halledilirken kurulmuştur. Verilen informasyon kasların kasılması, ses dalgaları, sesli ve sessiz harfler, heceler-kelimeler, cümleler, pragraflar vb. olabilir ve matematiksel formüllere uygun biçimde makinaya verilebilir, yeniden düzenlenebilir ve saklanabilir.

En genel anlamıyla, iletişim alanındaki bilgi kuramı, felsefi alanda bilgi kuramının, insan iletişimini vurgulamak amacıyla düzenlenmiş ve değiştirilmiş biçimdir. İletişim alanındaki bilgi kuramı temelde verilen özgün ileti içinde, önceden bilme, bir araç aracılığıyla anlama ve yanıtlama işleminde düzenlemenin ve kontrolün gerçekleşme yol ve biçiminin matematiksel anlatımı olarak ortaya çıkmaktadır. Bilgi kuramı, iletişim anlamında bireylerin değer yargılarıyla uğraşmaz. Bu kuram, bilgiyi fiziksel olarak ölçüleyemeyecek bir varlık olarak görür. Ancak, bu durumda da, alıcı için hiçbir değer taşımayan herhangi bir ileti parçası ile, çok büyük öneme sahip bir ileti arasında hiçbir ayırtılma yapılmamış olmaktadır. Bu bağlamda, bilgi kuramı, günlük kullanımın dışında bir bilgi kavramıyla ilgilidir.

Özet olarak bilgi kuramı, organizasyon ile ilgili kavramların anlaşılmasına bir temel sayılabilir. Verilen ileti içinde önceden bilme, bir araç aracılığıyla anlama ve cevaplandırma işleminde organizasyonun ve kontrolün nasıl gerçekleştiğinin matematiksel anlatımı olarak karşımıza çıkmaktadır (9).

(8) Geniş bilgi için bkz.: ALLAN R. BROADHURST-DONALD K. DARNELL «An Introduction to Cybernetics and Information Theory» **Foundations of Communication Theory**, Edited by: KENNETH K. SERENO-C. DAVID MORTENSEN, Harper and Row Publishers, New York: 1970, s. 59-73.

(9) A.g.k., s. 64.

5- ARTIKLIK (REDUNDANCY)

Bu kavram bir bakıma tekrarlılık anlamını da taşımaktadır. Bu bir sonraki informasyonun ne olacağından emin olma derecesidir. Kelime içinden bir iki harfin bilinmesi, kelime yapısı itibarı ile birbirini takip eden harflerden meydana geldiği için, diğer harflerin de önceden bilinebilmesini kolaylaştırır. Birbirini takip etmeyen durumlarda artıklık zayıf değerdedir. Daha çok harf ise, kelimeyi bilmedeki ihtimal derecesini başka deyişle artıklılığı yükseltir ve buna bağlı olarak bozangüçü (entropy) sifıra yaklaştırır (10).

Artıklık ya da tekrarlılık, kodaçımının doğruluğunun sağlanmasında yardımcı olur ve hataların ortadan kaldırılması için kontrol imkanını sağlar. Örneğin bir dildeki artıklık olgusu, heceleme hatalarını ortadan kaldırır. Artıklık derecesi düşük olan dillerde, bir harf değişimi anlam değişimine de yol açar. Bu anlamda bir kelimenin anlamı artıklık derecesinin yükselmesinde önemli bir etkindir.

Çoğunlukla, aldığımız bir iletinin olası anlamı yerine doğruluğunu kontrol ederiz (11). Bir iletinin olası anlamı ise, kod konusundaki deneyim, iletim kapsam ve türü, başka deyişle alışkanlık ve kullanım deneyimi tarafından belirlenir. Bu anlamda alışkanlık, artıklık kavramının en temel kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların yanı sıra, artıklık gürültünün etkisi altındaki bir olgun eksikliklerinin ortadan kaldırılabilmesine de yardımcı olacak bir olgudur. Ayrıca artıklık olgusu, alıcının yapısından kaynaklanan problemlerin çözümünü de sağlar. Eğer, türdeş olmayan (heterojen) bir alıcı kitlesine ulaşılmak isteniyorsa, yüksek artıklık derecesindeki iletiler kaynak tarafından tercih edilmelidir. İletişim sürecinde kullanılacak kanalın seçimi, artıklık ihtiyacına etki eden bir durumdur.

6- BOZANGÜÇ (ENTROPY)

Sözlük anlamıyla termodinamik bir sistemde elde edilemeyen enerji miktarını belirleyen bir sözcüktür. Genel anlamda ise her-

---

(10) A.g.k.

(11) JOHN FISKE, *Introduction to Communication Studies*, Methuen and Co. Ltd. London: 1985, s. 11.

hangi bir sistemin evrenle birlikte düzensizlik ve etkisizliğe doğru olan eğilimi anlamını taşımaktadır. Konuya iletişim açısından baktığımızda ise, iletişim sürecinde artıklık iletişimi geliştirirken, bozangüç'ün (entropy); «iletişim sorunları doğuran olgular»dır biçiminde nitelendirilebileceğini görebiliriz. Başka deyişle bozangüç, en üst düzeyde «kestirememe» olarak anlaşılmalıdır.

En fazla bozangüç eğilimi, düzensizlik ve dönüşüm olanaklarını ortadan kaldırıcı rol oynayıp, giderek bütün sistemin ölümüne yol açan bir hareket niteliğini taşımaktadır (12).

Sistem içindeki farklı öğelerin karşılıklı etkileşiminden doğan etkinlikler, başka deyişle bozangüç kavramı «kaos» kavramının da tersi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaosta, sistem içinde varolan öğelerde farklı özelliklerden ileri gelen işlevler kaybolmuştur ve buna rağmen hareket sürer. Örneğin; bir televizyon çekimi sırasında kameramanların, kameraları senaryo dışı olarak sürekli hareket ettirmeleri; ışıkçıların ışıkları yakıp söndürmeleri ya da olmadık yerleri aydınlatıp gerekli olan yerleri aydınlatmama-ları; resim seçicinin olmadık görüntü kaynaklarını çıkışa vermesi; oyuncuların dekor ardına gizlenmeleri vb. hareketler hep kaos durumuna örnek olarak verilebilir (13). Oysa, bozangüç söz konusu olduğunda, bu anılan durumun dışında, örneğin stüdyoda kontrol edilemeyen nedenlerle meydana gelen gürültüler çekime etki-de bulunur. Ancak çekim genel çizgileri ile belli bir senaryo kapsamında sürmektedir.

III- TARTIŞMALAR

Bu bölümde, Gestalt kuramı, algılama kuramı, sibernetik kuram yukarıda ele alınan kavramların ışığında ele alınacak ve her bir kuramın diğerleriyle bağdaşmayan yönleri tartışılacaktır.

7- GESTALT KURAMININ YAPISI İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER

Gestalt kuramcılarınca, algılama kuramcılarından farklı olarak, şekillerin beyinde belirli birtakım merkezlerce algılanmasına

---

(12) AŞKUN, s. 1116.

(13) BROADHURST-DARNELL, s. 65.

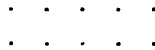

göre şekillendiği savunulmaktadır. Örnek verilecek olursa, televizyondaki herhangi bir deniz görüntüsünde açık renkli bölümlerin sığ yerleri ifade etmesi değil, bütün halinde deniz gösterildiğinde bir karşılaştırma imkanı ile birlikte bu açık rengin sığ yerleri simgelediği anlaşılır. Başka deyişle, açık renk «sığ»ı verdiği ya da simgelediği için değil de, görüntünün içinde sığ bölgeyi verdiği için simgelediği şey insanlar tarafından anlaşılabilir.

Gestaltçilere göre, algısal örgütlemeler herşeyden önce fiziki nesnelerin yaptığı uyarmalara karşı derhal gösterdikleri tepki sırasında insanların sinir sistemlerinde ortaya çıkan fizyolojik olaylara bağlıdır. Gestaltçılar bazı şartlar altında güdüleme ve zihni durumun etkisini pek inkar etmemekle birlikte, «cisimlerin görünüşünde» daha çok duyuşsal faktörlerin rol oynadığını öne sürerler (14). Bunu sinema ve televizyon alanına uyarlayacak olursak, belli bir harekete sahip olan resim ya da görüntü bir bütün olarak algılandığında hareketi verir ve izleyenin kafasında hareket imajı oluşur. Oysa hep bilir ki, sinema-TV görüntüleri birbirini izleyen bir seri durağan resimden ya da çakıp sönen noktadan, taranan görüntüden meydana gelmektedir.

Basit ve kolay bir örnek vermek gerekirse, Gestaltçı görüşe sahip kuramcılar, ŞEKİL 1'de görülen noktalara bakıldığında bunları yukardan aşağıya beş grup veya gelişi güzel dağılmış olan noktalar olarak değil de, iki yatay grup olarak gördüğümüzü öne sürerler. Öte yandan bizi bu tür bir örgütlemeye iten faktörlerin fiziki noktalar arasındaki mekanik ilişkilerden çıktığını ve bunun beyindeki duyuşsal kesime yansıdığını ve bizim değerlemelerimizden, ihtiyaçlarımızdan, ruh halimizden, geçmiş deneyimlerimizden bir oranda da olsa bağımsız olduğunu ileri sürerler.

Eğer buraya kadar ele aldığımız noktaları özetleyecek olursak, algılayan kimsenin kişilik ve ihtiyaçlarından bağımsız olup, onun çevresi hakkındaki bilgilerini belli örgütlemelere iten duyuşsal faktörlere yapısal algılama faktörleri adının verildiğini görürüz (15).

ŞEKİL 1 : Gestalt Kuramında Çizgi Oluşturan Noktalar Dizgesi

(14) KRECH - CRUTCHFIELD, s. 101.

(15) A.g.k., s. 104-105.

Aslında yukarıda verilen noktalar örneği bir anlamda bize sinema ve televizyonun doğuşunu bile açıklayabilir. Bir dizi belki de birbirinden farklı durağan görüntü ard-arda gösterildiğinde bu görüntüleri izleyende bir hareket imajı oluştuğu bilinmektedir. Televizyonda da teknik olarak benzer bir işlem olmakta, parlayıp sönen noktacıklar parçalar halinde ve birbirinden bağımsız olarak algılanmakta, Gestaltçıların kuramına paralel olarak bir bütün ve giderek hareketli bir resim olarak algılanmaktadır.

Daha önce kavramların ele alındığı bölümde değinildiği gibi, Wertheimer tarafından temelleri atılan bu kuramda, insan sinir sisteminin aldığı herhangi bir uyarıya ve buna neden olan duruma bir bütünlük içinde tepki verdiği görüşü savunulmaktadır. Gestalt kuramı ilkelerine göre, eğer algıyı belli yönde yönlendiren etkenleri gözardı edebilirsek(örneğin daha sonra ele alınacak şekil-zemin ikilemi gibi) TV ekranından sayısız noktalar halinde gönderilen görüntünün sinir sistemine bir uyarı olarak gelmesi halinde bunu ayrı noktalar halinde algılanmayıp bir bütünlük içinde tepki verilmesi ile birlikte TV olayını algılayabiliriz. Daha önce verilen örneğe dönülecek olursa, bir deniz sahnesinin en genel anlamda ve belli bir bütünlük içinde noktaların koyu ve yoğun olması ile derin; açık olması ile sığ algısını yaratır. Ancak, kuşkusuz ki açık renk, denizin sığ bölgesini verdiği için değil de genel deniz görüntüsünün içinde sığ bölgeyi verdiği için anlaşılır olabilmektedir. Fakat yine de genel bir deniz algısı da söz konusudur.

Bu konu başka bir deyişle dile getirilecek olursa, bazı alanlarda, özellikle durağan (statik) yapıya sahip olan görüntülerde uyarıya neden olan şeyler, oluşan tepkiyi arttırabilmekte ve bir anlamda bağımlı bir tarzda çevreden ayırabilmektedir. Herhangi bir heykelin görüntüsü, bizim algı alanımıza girdiğinde bizde oluşan tepki, çevrenin oluşturduğu tekiden, oheykeli görmeye oraya özellikle gitmişsek farklı olabilmektedir. Bu anlamda, heykel çevresinden bizim algımıza göre ayrılıyor demek pek de yanlış olmaz. Aslında benzer biçimde hareketli görüntüde de aynı şey gerçekleşiyor denilebilir. Belli birtakım olaylar, belli bir çerçeve içinden alınmaya başladığı andan itibaren (seçici bir tarzda bazı öğeler çerçeve içi, bazı öğeler ise çerçeve dışı kalmakta ya da bırakılmaktadır) tıpkı yukarıda sözü edilen nesnelere gibi çevrelerinden ayrılmaya, farklılık kazanmaya eğilim göstermektedirler. Çok yaygın ve bilinen bir TV programı sahnesinde birisi JR'a ateş etti-

ğinde, çerçeve içinde kalan ögeler; başka deyişle JR, ateş eden kişinin görünen bir bölümü çevrelerinden tamamen ayrılmışlardır. Ancak gerek duruk görüntü örneğinde, gerek hareketli görüntü örneğinde ayrılan bu kısımlar hem bütünün kendisini oluşturmakta hem de bütünün parçası sayılmaktadır. Wertheimer'e göre, kuramsal bir biçimde ifade edilirse, böyle belirlenmiş bileşimler ve varlıklar «Gestalt»lar olarak tanımlanmaktadır ve ortaya çıkan bütün, parçalarına oranla mantıksal bir önceliğe sahiptir.

Bilinen bir gerçektir ki, herhangi bir uyarı duyu organını etkilediği zaman yüzeysel de olsa bir parça-bütünlük hali gösterir. Burada bir benzetme yapılırsa, bu durum bir mozaik'e benzetilebilir. Ancak, her algılanan uyarıda, yukarıdakinden öte ve farklı olarak algıyı belli yönde yönlendiren birtakım etkenler de bulunmaktadır. Bu etkenler şekil-zemin (figure-ground) olayı düzleminde uyarı arasından çıkarılarak alınır. Bu çıkarılıp alınmada etki eden faktörler; zaman- mekandaki birbirine yakınlık, benzerlik dereceleri gibi olgulardır. Bu ve benzer etkenler çıkarılıp alınan parçanın şekil (figure) olmasını sağlar. Biraz önceki örnekte, JR'ın vurulmasında şekil gelişen vurma olayıdır. Arkada bulunan eşyalar, duvar, kapı vb. şeyler ise zemin olarak nitelendirilmektedir. (16)

Burada Gestalt kuramı ile algılama kuramı arasında farklı olarak nitelendirebileceğimiz bir başka noktayı belirtmek gerekmektedir. Algılama kuramında zaman ve mekanda birbirine yakın olan ve birbirine benzeyen nesnelere ya da olgular ortak bir yapının parçaları olarak algılanma eğilimindedir. Gestalt kuramında ise algıyı belli yönde yönlendiren etkenler, zaman ve mekandaki yakınlık dereceleri ve benzerlik dereceleri gibi olgulardır.

Gestalt kuramında organizasyon, biriktirip-toplama ile oluşan bir biçimlenme değildi. «Şeylerin» özellikleri organizasyona dahil olmanın açık etkisi altındadır. Ayrıca, Gestalt kuramındaki organizasyon, şekil ve zemin arasındaki bir düzenleme olarak da karşımıza çıkmaktadır. Oysa, bu durum başka deyişle organizasyon, daha sonra da ele alınacağı gibi, daha çok sayısal bir nitelik taşımaktadır.

---

(16) Şekil-zemin konusunda geniş bilgi için bkz.: HERBERT ZETTL, *Sight-Sound-Motion (Applied Media Aesthetics)*, Wardsworth Publishing Co. Inc. Belmont-California: 1973, s. 99-163; HUGO MÜNSTERBERG, *The Film (A Psychological Study)*, Dover Publications Inc., New York: 1939, s. 18-31.

Son olarak bir de Gestalt kuramında yer alan akılda tutma, hatırlama ve çağrışım kavramlarının ele alınması gerekmektedir. Herhangi bir insanın bir TV programını izlediği varsayalım. Kişinin yeteneklerine göre bu programın bazı bölümleri o kişinin aklında yer edecektir. Aslında akılda tutma olayı bir anlamda sinir sisteminde oluşan bir durumdur ve algılamada ilk aşamada oluşan bir eylem olarak değerlendirilebilir. Ancak, Gestalt kuramına göre insanın aklında beliren izler aklın ve sinir sisteminin dinamik yapısından ötürü zayıflar, eski parlaklığını yitirir, ayrıntılar kaybolur ya da oluşan iz geniş ölçüde değişime uğrar.

Organizasyon içinde oluşan bir uyarı sonrası durum olan **çağrışım** ise, farklı bir yapı taşımaktadır. Bir TV reklamında kullanılan bir kadının cinselliği çağrıştırması, uyarı sonrası oluşan bir durumdur. Reklamda malı tanıtan kadın algılanır ve o kadının tanıttığı malın ötesinde, kadın olmasından kaynaklanan cinselliği daha yüksek derecede akla gelir. Bu durumda söylenebilecek nokta, bir algılamada parçaların güçlü ve doğru organizasyonunun, daha sonra oluşabilecek bir başka algılamada da çağrışım için önemli bir etken olduğudur. Aslında hatırlama ve tanımada da benzer etkinin ve durumun rol oynadığı söylenebilir. Gestaltçıların ifadesiyle hatırlama olayı, algılanmakta olan algının (herhangi bir duruk obje ya da hareketli görüntü) daha önceden kazanılmış benzer algı izlerinin birbirini tutması ve çakışması ile mümkündür. Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki, Gestalt kuramı açısından algılama, çağrışım, akılda tutma ve hatırlama bir bütündür. Çünkü, temelde gerçekleşen işlem birbirine birçok yönlerden son derece büyük yakınlıklar taşımaktadır.

8- ALGILAMA KURAMI İLE İLGİLİ TARTIŞMALAR

Algılama konusunun tartışılabilmesi için öncelikle algı kavramının ele alınması gerekmektedir. Temelde algılama dünyanın anlamlı bir görüntüsünü yakalayabilmemizi sağlayan ve duyuusal uyarının seçilmesi, organize edilmesi ve yorumlanmasını da içeren karmaşık bir süreçtir. Başka deyişle, algı ve buna bağlı olarak tanıma alanı doğal halde, anlamlı ve örgütlenmiş durumdadır. Bu tanımlama çok özel ve az rastlanan durumlar dışında, tanıma alanının hiçbir zaman karmakarışık, parça parça izlenimlerden, birbiriyle bağlantısız yaşantılardan ve tek tek durumlardan meydana gelmediğini göstermektedir. Başka deyişle, herhangi bir bi-

reyin tanıma alanı ve algılaması düzenli ve anlamlıdır. Ancak, algılamamın işlevsel bakımdan seçici bir olgu olduğu da vurgulanmalıdır. Bu seçici yapısının yanısıra bütün algılar bir etkileşim sonucudur; karşılıklı bir alış-veriş sonucu değildir. Kuşkusuz ki, hiç kimse algılayabileceği herşeyi birden algılamaz, algılayamaz. İnsanların sahip oldukları zihni yapı, duyu organlarını etkileyen bütün uyarıcılara aynı önemi vermeye hazır, tarafsız bir örgütlenme ve düzenleme mekanizması değildir. Tanıma alanındaki belirli düzenleri belirleyen ve ancak bazı uyarıcıları seçerek bu tanıma alanına sokan faktörler, bu fizik uyarıcılarla karşılaşmadan önce de faaliyettedirler. Aslında algısal düzenleme kendisini doğrudan verilen materyalle sınırlandırmaz. Fakat görünenin görünmeyen uzantılarını da ortaya koyar. Benzer şekilde, nesnelere sadece ve çoğunlukla ön yüzlerinin görülmesine karşın, tam olarak ve üç boyutlu olarak algılandığı bilinmektedir. Tipik durumda, düzenli bir algı şekillendirilirken fiziki uyarıcılardan yalnız bazıları kullanılır ve geri kalan uyarıcılar ya hiç kullanılmaz ya da ikinci derecede bir iş görürler (17). Aslında algılama kuramında algının seçiciliğinden kastedilen de bu olsa gerektir.

İnsanların algılama kuramına göre en önemli özelliği, onların etrafımızdaki nesnelere gelen birtakım şeyleri olduğu gibi algılamadıklarıdır. İnsanların algıları insanlarla birlikte, insanların yapısında meydana gelir. Çünkü nesnelere oldukları gibi değil, insanların oluşuna ve yorumlayışına göre algılamak söz konusudur. Özetlersek; algının oluşmasında ilk aşama ya da etken olan algısal seçim, çevre uyaranlarının bazılarının üzerine odaklanması anlamını taşır. Seçtiklerimizin organize edilmesinde iki temel yol izleme eğilimi taşırız. Bunlardan birincisi şekil ve zemin (figure-ground) ayırtılmasının yapılmasıdır. Belli öğeler üzerinde odaklandığımızda şekil üzerine yoğunlaşıyoruz anlamı ortaya çıkmaktadır. Zemin ise, şekil'in de içinde yer aldığı düzenlemedir. Sözü edilen ikinci yol ise; bizim basitleştirilmiş şekilleri algılamamızdır. Bu da, bizim biçimleri basitleştirme ön eğilimimizden kaynağını almaktadır. Ayrıca, uyaranları da, algısal tamamlama süreci yoluyla basitleştirilmiş şekiller olarak organize ederiz ki, bu da bizim tekleştirilmiş bütünleri algılama eğilimimiz olarak nitelendirilebilir. Sonuç olarak, algısal organizasyon, uyaranları basitleştirilmiş ve tek-

---

(17) KRECH-CRUTCHFIELD, s. 108-109.

leştirilmiş bütünler olarak düzenleme çabalarıdır. Algısal organizasyon, şekil ve zemini ayırmayı da kapsar. Ayrıca, uyaranları basitleştirme ve tamamlama yoluyla anlaşılabilir yapılar halinde organize ederiz. Algının oluşmasında, algısal seçim ve organizasyondan sonra gelen aşama ise yorumlamadır. Herhangi birşeyi algıladığımızda sadece seçmek ve organize etmekle kalmaz aynı zamanda yorumlarız. Ancak bunların her üçü o denli hızlı ve ard-arda gerçekleşir ki, biz bu üç işlemin aynı anda oluştuğunu düşünürüz. Yapısı gereği yorumlama, uyaran hakkında yargılar ve anlamlar çıkarma sürecidir. Genellikle bu yargılar ve anlam çıkarmalar özdeşleşme ve değerlendirme temel noktalarında olur. Birey uyaranın doğasını kendi çevresiyle (veya dış sistemle) sürekli olarak özdeşleştirir. Ayrıca, algıyı sadece etkileyen değil aynı zamanda belirleyen bazı öğelerin söz konusu olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Bu öğeler aşağıdaki biçimde ele alınabilir.

A- İhtiyaçlar

İhtiyaçlar konusunu daha iyi açıklayabilmek için bir örnek verilebilir. Bir televizyon programını seyretmekte olan iki kişi söz konusu olsun. Bunlardan birincisi son derece aç, diğerinin ise karını tok olsun ama çok fazla derecede susamış olsun. Bu kişilerin seyretmekte olduğu programdaki kahramanlar ise bir lokantada mükellef bir sofrada yiyip-içmekte olsunlar. Örneğe konu olan iki kişi de aynı görüntülerle karşı karşıyadır. Programın seyredilmesi bittikten sonra birinci kişi (aç olan) televizyon programındaki kahramanın yediği bifteği en ince ayrıntısına kadar algılar ve bunu dile getirebilirken, masadaki su, bira, şarap gibi içeceklerle pek fazla aldırış etmediği görülecektir. İkincisi ise, tam tersine hareket edecektir. Her ikisinin de program sonrası davranış ve tepkileri muhtemelen farklı olacak ve her ikisine de o programın o sahnesinde ne gördükleri sorulacak olsa; birincisi (aç olan), yiyecek maddelerini ve «diğer şeyleri», ikincisi ise içecekleri ve «diğer bazı şeyleri» gördüğünü, algıladığını söyleyecektir. Birinci durumda yiyecek maddeleri «diğer şeylere» oranla özel bir şekilde algılanmış ve organize edilmiştir. İkinci halde ise, şekil-zemin ikilemi tam tersine dönmüştür.

B- Zihni Tutum

Bu öge ile birlikte, algılamayı gerçekleştiren insanların çevre tarafından koşullandırılmaları olgusu için içine girmektedir. Örne-

ğin, herhangi bir deneye bir fotoğraf gösterilse ve bu fotoğraf ikinci kez gösterilmeden önce de bu fotoğraftaki kişinin birçok kişiyi öldürmüş olan bir katil olduğunu söylense, muhtemelen fotoğrafın gösterildiği kişi fotoğrafta algıladığı görüntüde ikinci defadan sonra, belli bir kötü niyet ifadesinin varlığını dile getirecektir. (18)

Bu noktada algılama kuramı ile Gestalt kuramı arasında bir benzerliğin ortaya çıktığı söylenebilir. Bilindiği gibi, Gestalt kuramına göre de, organizasyonun kurulması için daha önceki deneyimler gereklidir (19). Belli bir deneyimin oluşması ve insanda yer etmesi ve daha sonraki deneyimlere temel sağlaması şüphesiz ki, insanın zihni tutumundan ve çevre koşullanmasından pek de ayrı düşünülemez. Algılama kuramında da, verilen örnekte olduğu gibi (adam öldürenlerin kötü niyetli olduğu bilgisi ve deneyimi) önem taşımaktadır. Bu noktada iki kuram arasında belli bir benzerlik olduğu düşünülebilir. Ancak, bir ayrımı da vurgulamak gerekmektedir. Örnekte, fotoğrafın gösterildiği kişi, fotoğraftaki bireyi daha önceden tanımamaktadır. Fakat, katillerin kötü niyetli oldukları düşüncesi daha önceki deneyimleri nedeniyle onda bulunmaktadır. Burada, toplumsal normların önemi ortaya çıkmaktadır. Diyelim ki eğer katillerin kötü niyet taşımadıkları gibi bir norma sahip bir toplumsal yapılanma içerisinde yetişmiş herhangi bir kişi söz konusu olsa, aynı örnekte benzer bir yargıya ulaşamayabilirdi. Başka deyişle, bu örnekte belli bir koşullamanın varlığı söz konusudur. Bu koşullamada da belirleyici etken konu ile ilgili toplumsal normdur.

C- Ruh Hali

Etrafımızda bulunan şeyler aslında, algılama kuramına göre nadiren göründükleri gibidir. Yine algılama kuramına göre, Ges-

-
- (18) Seçici algı ve görsel algı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: DANIEL KATZ, «Psychological Barriers to Communication», *Mass Communications*, Edited by: WILBUR SCHRAMM, University of Illinois Press, 1975, s. 316-323; MELVIN DE FLEUR, *Theories of Mass Communication*, David Mc Kay Co. Inc. New York: 1968, s. 91-98 ve 119-140; KENNETH K.SERENO-EDWARD M.BODAKEN, *Trans-Per Understanding Human Communication*, Houghton Mifflin Company, Boston: 1975, s. 21-41; RUDOLF ARNHEIM, *Visual Thinking*, University of California Press, Berkeley: 1969, s. 13-54; HANS TOCH- MALCOLM S. MACLEAN Jr., «Perception and Communication: A Transactional View» *Foundations of Communication Theory*, Edited by: KENNETH K. SERENO- C. DAVID MORTENSEN, Harper and Row Publishers, New York: 1970, s.125-137.
- (19) J. DUDEY ANDRELW, *The Major Film Theories (An Introduction)*, Oxford University Press, New York: 1976, s. 16.

talt kuramından oldukça farklı olarak, insanların duyguları, ruh halleri, kişilikleri ve mizaçları, onların çevrelerinde gördükleri şeyleri renklendirir ve bir anlamda belirler (20). Yoğun bir güvenlik ihtiyacı içinde bulunan bir kimsenin tanıdığı çevre, devamlı olarak güven aramayan bir kişinin tanıdığı çevreden kuşkusuz önemli farklılıklar taşıyacaktır. Bir bakıma «işine geldiği gibi düşünmenin» ve «işine geldiği gibi algılamanın» kaynakları tektir. Daha önce de değinildiği gibi, algılama olayının seçiciliğini geniş ölçüde davranış dinamiği belirler. Oysa, Gestalt kuramındaki bütüncü yaklaşım, algılama kuramındaki kadar seçiciliğe yer vermemektedir. Bu noktayı başka bir biçimde ifade edersek; bir bireyin çevresinden algıladığı hemen herşey bireyin sinir sisteminin fizyolojik işlevler gösteren bir uzantısıdır. Bu uzantı, hemen her bireyde farklı farklı yapılar taşımaktadır. Bunun yanısıra, bireylerin hepsinin içinde bulunduğu ortam ve durum da farklıdır. Bu da neyin, nasıl ve ne ölçüde algılanacağını belirler.

Buradan yola çıkarak, algılarımızı yorumlayışımız gibi, algıladığımız şeylerin de sadece güdüleme süreçlerinin bir sonucu olmadığını söyleyebilmek de mümkündür. Gestalt kuramından farklı olarak, algılama kuramına göre, bizim herhangi bir andaki algılarımız, aynı zamanda toplumsal idealler, ahlak kuralları, kültürel normlar gibi unsurların meydana getirdiği «yüksek düzeydeki» tanıma yapılarının bir fonksiyonudur. Ancak, herhangi iki kişinin sinir yapıları hiçbir şekilde aynı olamayacağına göre, algılama farklılıklarının da doğması ve kanılardaki içeriklerin de birbirinden farklı olması doğaldır. Bununla birlikte, genel olarak toplu olarak kabul edilmiş birtakım kanılar da söz konusudur ve algılama kuramına göre sayılan tüm bu faktörler büyük ölçüde algılamayı etkiler. İşte bu anlamda belli bir toplumda, o toplum üyelerince paylaşılan kanılara «algılama sabiteleri» denir (21). Gestalt kuramından farklı olan nokta işte burada ortaya çıkmaktadır. Çünkü, Gestaltçilere göre, ŞEKİL 1'deki örnekte de görüldüğü gibi, bazı şeyler insanların genel yapısından ötürü aynı biçimde algılanmaktadır. Oysa, bu pek de öyle olmasa gerekir. Dünyada çizgisel perspektif kavramını bilmeyen ya da algılamayan insan topluluklarının olduğu da bilinmektedir. (Afrika'da Zulu kabilesinde olduğu gibi) Bu durumda, sözü edilen insan topluluklarının bireyleri ŞEKİL 1'deki

---

(20) KRECH-CRUTCHFIELD, s. 114.

(21) ANDREW, s. 18.

noktaları çok sayıda dağınık noktalar kümesi olarak algılayabilirler. Ayrıca, batıda belli ölçü ve dörtgen kavramları yaşamı belirlerken, değişik toplumlarda bu farklı olabilmektedir. Örneğin yine adı geçen Zulu kabilesinde, hayat tamamen yuvarlak şekillerle düzenlenmekte, köşeler ve dörtgen şekiller çevre düzenlemesinde yer almamaktadır (22). Bir toplumda siyah renk üzüntü ve matemin simgesi olarak ele alınırken başka bir toplumda başka tür duyguların ifadesi olarak algılanabilmektedir. (23) Bu konu hakkında son bir örnek Türk-İslam sanatındaki görsel düzenlemede önemli bir yer tutan minyatürden verilebilir. Minyatürde, şekil-zemin ikilemi batılı anlamdaki görsel düzenlemeden tamamen farklı bir yapı taşır. ayrıca, derinlemesine bir perspektif yerine cisimlerin üst-üste sıralanmaları esasına dayanan dikey perspektif kullanılmaktadır.

Gestalt kuramı ile algılama kuramı arasındaki önemli farklılıklardan birisi daha şöyle ele alınabilir. Algılama kuramında toplumun ortak bir algılamasından söz edilirken; Gestalt kuramında bireylerin tek başlarına sahip oldukları örneğin bir kırmızı algısı, dörtgen algısı gibi objeye bağlı duyuşal sabitelerden söz edilmektedir.

Bir başka nokta ise řu şekilde ortaya çıkmaktadır. Gestalt kuramında objeler, geçici olaylar gibi bütünün etrafından ayrılıp farklılık gösterirler. Bu ayrılan kısımlar hem bütünün kendisini oluştururlar, hem de bütünün parçası sayılırlar. Her algı unsurların toplanması ve birleşmesiyle değil, biçim (ve bir anlamda da öz olarak farklı bir biçimde) gerçekleşir. Gestalt kuramı parça halinde değil, yapı ya da bütünsel olarak algıladığımızı savunur. Örneğin; birbirini ardısıra dizilmiş 7-8 noktanın zihinsel bir tasarımını yapmak istersek gözümüzün önüne ancak onların toplam biçimini getiririz. Biçimi yaratan parçaların ya da öğelerin toplamı değil, bütünsel biçimle olan ilişkileridir. Oysa algılama kuramına göre, bir alt-yapının başka deyişle parçanın algısal ve tanımsal özellikleri, büyük ölçüde parçası bulunduğu yapının başka deyişle bütünün özelliklerini taşır ve onun tarafından belirlenir.

---

(22) PHILIP G. ZIMBARDO, *Psychology and Life*, Scott Foresman and Co. Glenview-Illinois: 1969, s. 148.

(23) Renklerin simgesel anlamları ve bu anlamların değişik toplumlardaki farklılıkları konusunda bkz.: DESMOND MORRIS, *Manwatching (A Field Guide to Human Behaviour)*, Triad-Panther Books, Great Britain: 1979, s. 24-43.

Algılama kuramına göre, yaşamın doğal halinde, düzenli ve anlamlı olduğunu ve bu düzenliliğin işlevsellik esasına göre belirlendiğini bilmek yetmez. Zihni dünyamız, yapılanmış veya başka bir şekilde ifade etmeye çalışılırsa, düzenlenmiş bir dünya niteliğindedir ve bu dünyanın bir yapılar hiyerarşisi, sıralaması olduğu da gözlenebilir. Tanıma alanımız, bütünüyle birbirinden bağımsız düzenli yapılardan meydana gelmez. Ayrıca algılarımızın herbiri de «kendi özel hayatı» olan birer yaşantı değildir. Her algı, diğer algı unsurlarından meydana gelen bir düzen içinde yer alır ve hepsi birden bir tanıma yapısı meydana getirir. Bu tanıma yapılarından herbiri birbiriyle ilintili bir çok alt-yapıya, başka deyişle parçaya bölünür. Böylelikle yine algılama kuramı ile Gestalt kuramı arasında önemli bir başka fark daha ortaya çıkmaktadır. Algılama kuramında parçalar bütün tarafından, algısal ve tanımsal özellikleri açısından belirlense de varlıklarını korumaktadırlar. Parçalar bütünü oluşturmakta ama, bütün içerisinde bir anlama sahip olamamaktadırlar. Gestalt kuramına göre, bilmediğimiz bir kelimenin harflerini yanyana getirmekle pek fazla birşey elde edemez o sözcüğü kuramayız. Oysa, bildiğimiz bir parçayı bir başka tonda da dinlersek parçayı hemen tanırız. Çünkü, parçanın bütünsel yapısı tarafımızdan bilinmektedir. Bir başka deyişle, Gestaltçılara göre, algılamacılar farklı olarak, biçim ya da bütün, kendisini meydana getiren parçaların verimi değil, büsbütün bağımsız ve farklı bir şeydir. Bu bütün başka hiçbir varlık ve parçaya indirgenemez.

Algılama kuramına göre ise, genel bütün-parça ilkesi ve yaklaşımı toplumsal yaşamda önemli bir yer tutmaktadır. Sık sık varolan yapılara uymayan, hatta onlarla çatışır görünen yeni olgulara dikkat göstermek gerekmektedir. Bazen gösterilen bu dikkat, tanıma alanındaki belli başlı yapıların yeni baştan ve köklü bir biçimde bir daha organize edilmesiyle sonuçlanır. Ama, çoğu halde çatışan olguların algılanmasına rağmen böyle bir yeniden organizasyon olamaz. Başka deyişle, eğer formüle edilecek olursa, psikolojik alanda ortaya çıkan bir değişme, kuvvetli bir yapı üzerinde mümkün olacak en küçük etkiyi yapacak bir şekilde emilir.

Algılama kuramına göre, bütün-parça ilişkisi bir başka şekilde daha dile getirilebilir. Her uyarıcı, kendisi ile birlikte teşkilatlanan diğer uyarıcılar arasındaki ilişkiler gözönünde tutularak alınır.

Kolaylıkla anlaşılabilceği gibi, yukarıdaki bu önerme, iletişim sürecinde kaynak ve alıcının tüm bilgi yükü olarak tanımlanan bağıntı çerçevesinin (cycle of reference) genel bir ifadesidir. Bağıntı çerçevesi deyimi, belirli bir anda, bir psikolojik olayın kendine has özelliklerini (algı, hüküm, duyarlılık gibi) belirlemek üzere işleyen ve işlevsel açıdan birbirine şimdi ve geçmişte bağlı olan faktörleri göstermek için kullanılır. Aynı cinsten, her biri arkası sıra gelen uyarıcıların değerlendirilmesinde dayanılan büyüklük ölçeği, kendi içindeki parçaların kendilerine has özelliklerini belirleyen teşkilatlanmış algı bütünü, başka bireyler ve gruplara karşı gösterilen tepkiler de göz önünde bulundurulmuş yerleşik toplumsal statü, hep bağıntı çerçevesinin özel halleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağıntı çerçevesi kavramı bu yapıyla, algılamanın yeterli ve gerekli biçimde meydana gelmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bireye bağıntı çerçevesi dışında gönderilen iletiler birer gürültü (noise) olmaya mahkumdur. (24) Aslında, bağıntı çerçevesi kodlama ve kodaçma işlemlerinin ve bağıntı olarak iletişim sürecinin sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesindeki en önemli öğelerden birisidir. Bireylerin bağıntı çerçevelerinin kesiştiği alan iletişim gerçekleştiği alandır ve bu alanın büyüklüğü iletişimin tam'a yakın gerçekleşme oranını ve sağlıklılık derecesini artırır. Daha sonra ele alınacak, sibernetik kuramda benzer biçimde gürültü kavramı basit anlamda iletişim sürecine ilave edilmiş ya da iletişim zincirinden çıkarılmış işaretler yüzünden, verilen ve alınan başka deyişle algılanan iletiler arasında farklılıklar olmasına neden olan etkidir.

Algılama kuramı kuşkusuz ki, çok daha geniş olarak tartışılması gereken bir yapıya sahiptir. Ancak, konu bağlamında burada tartışılması gereken bir nokta daha bulunmaktadır. Algılama kuramına göre zaman ve mekanda birbirine yakın olan ve birbirine benzeyen nesnelere ya da olgular ortak bir yapının parçaları olarak algılanma eğilimindedir. Böyle bir önerme, birtakım algıların neden öteki algılarla tek bir tanıma yapısı meydana getirmek üzere biraraya geldiğini göstermektedir. Benzerlik ve yakınlığı iki ana belirleyici faktör olarak ayırırken, bunların birey tarafından algı-

---

(24) İletişim süreci ve öğeleri ve özellikle gürültü konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: AHMET HALÜK YÜKSEL, *Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, No: 123, Eskişehir: 1937, s. 70-93.

lanan şekil içinde tanımlanmaları gerektiğini de anlamak gerekmektedir. Nelerin benzer olarak algılanacağını belirlenmesinin temelinde içinde yaşanan kültürün rolü önem taşımaktadır ki, bu nokta Gestalt kuramı ile algılama kuramında beliren en önemli ayrıklardan biridir. Çünkü, Gestalt kuramına göre, hiçbir şey boşlukta cereyan etmez; herşey bir uzay ve zaman ortamı içinde geçer ve o ortamın etkisi altında bir anlam kazanır.

9- SİBERNETİK KURAMI İLE İLGİLİ TARTIŞMALAR

Sibernetik, gerek makina ve gerek canlılardaki kumanda ve iletişim kuramının bütün alanlarını kapsayan bir bilim olarak tanımlanmaktadır. Kendi davranışını bilme (iletişim) ve bunun sonucu olarak kendini düzeltme (kumanda) bilinçsel bir işlemdir. Daha açık bir deyişle bu işlem kendini denetleme, kısacası kontrol işlemidir. Zaten sibernetik (cybernétique) kelimesinin de Yunanca dümen anlamına gelen kyberne ve hükümdar anlamına gelen kybernetes köklerinden türetildiği bilinmektedir (25).

Çevremiz üzerinde denetim sağlamak için gönderdiğimiz buyruklar da aslında bir çeşit bilgi olarak değerlendirilebilir. Her tür bilgi gibi bu buyruklar da iletim sırasında bazı bozulmalara uğrayabilir. Bunlar genellikle yerlerine istenilenden daha tutarsız bir şekilde ulaşabilirler. Kontrol ve iletişimde bireyler her zaman doğanın düzenlediği bozma ve anlamlıyı yok etme eğilimi ile savaşırlar ve bu konuda çeşitli yöntemler geliştirirler (26). Bizzat sibernetik kuramın kurucusu Nobert WIENER tarafından değinilen bu durum belli bir kuramın ve kontrolün doğuşunu bir zorunluluk olarak beraberinde getirmiştir. Bu da «sibernetik kuram» olarak ortaya çıkmıştır. Yine bilgi, dış dünyayı kendimize uydururken ve bu uyumumuzu ona belirtirken, arada yapmış olduğumuz tüm alış-verişin adıdır. Bilgiyi alma ve kullanma işlemi bizim dış çevredeki rastlantılara kendimizi uydurmamız ve bu ortam içinde etkin bir şekilde yaşamamızdır saptaması da böyle bir kuram ihtiyacının açık bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Etkin bir yaşama ise ancak, yeterli miktardaki bilgiyle sağlanabilir.

(25) ORHAN HANÇERLİOĞLU, *Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt 1, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1976, s. 241.

(26) NORBERT WIENER, *Sibernetik*, Say Kitap Dağıtım-Pazarlama, İstanbul: 1982, s. 29.

Bu nedenle iletişim ve kontrol, toplum içindeki yaşantıyla ilişkili olsa bile, bir insanın kendi iç yapısının bir parçasıdır.

Sibernetik kurama göre, önemi bu kadar büyük olarak kabul edilen bilgi (informasyon) tamamen sibernetiğin gelişimi sırasında bir ileti olarak verilen bilginin sayı olarak ne çoklukta olması gerektiği ve bu bilginin elektronik araç ya da makina yoluyla nasıl işarete dönüştürülebileceği sorunlarını tartışırken kurulmuştur. Sibernetik sözcüğü «davranışçılık» terimi ile karşılaştırılabilir. Sibernetik bir metod tarafından ortaya konan bir konu ögesi olmaksızın çok bir yaklaşım metodudur. Bu metod; dil, mantık, matematik, biyoloji, ruhbilim, fizyoloji, antropoloji ve sosyolojiyi kapsar. Fizyoloji, ruhbilim ve biyoloji, sibernetiği insan davranışları ve makina bakış açısıyla genel fizyolojik işlevler konusunda dikkate alır. Matematik kavramlar üzerine şekillenmiş yeni «bilgi kuramı» onlara bu imkanı vermektedir. Aslında bilgi kuramı biçimsel özelliğinin dışında, anlamla, iletinin içeriğiyle, bir konu ile ilgili bilgiyle ilgilenmez. Bu durumda, bu kuramın iletişimdeki yerinin ve varlığının önemi nereden kaynaklanmaktadır sorusu gündeme gelebilir. Diğerlerinde anlamlar çıkarmak üzere gerçekleştirilen bilgi iletimi, temelde belli bir koda, semboller sistemine ve onları bağdaştırıp-biraraya getirebilecek kurallar bütününe ihtiyaç gösterir. İşte bu bağlamda sibernetik kuram, kodlar ve olukların kapasitesi ile ilgilidir. Ayrıca bu kuramda, verilen ya da alınan bilginin kalite değerleri değil, sayısal değeri iletişimin gerçekleşmesini sağlar. Verilen bilgi, belirli bir işaret sistemi içerisinde iletimi sağlayabilir. Örneğin; televizyon yayınlarında alıcı ve verici aygıtlar, görsel iletilerin gönderiminde, görsel malzemelerin elektronik belirteçlere ve bu belirteçlerin dönüştürülerek tekrar görülebilir duruma gelmesi ile ilgilidir. Bu aygıtlar, yayınlanan görüntünün içeriği ve kapsamıyla ilgili değillerdir. (27)

Bu aşamada, söz konusu edilen üç kuramın karşılaştırılması açısından önem taşıyan bir noktayı ele almak gerekmektedir. Bilgi kuramına göre, bir sonraki bilginin ne olacağından emin olma derecesine artıklık ya da tekrarlılık (redundancy) adı verilir. Daha önceden bilinmeyen herhangi bir kelime içinden bir-iki harfin bi-

---

(27) Sibernetik kuram ve iletişim alanına yansımaları konusunda geniş bilgi için bkz.: BROADHURST-DARNELL, s. 61-65 ve s. 67-72; AHMET HALÜK YÜKSEL, s. 117-121.

linmesi, kelime birbirini izleyen harflerden gelen bir yapı taşıdığı için diğer harflerin ve bağlı olarak kelimenin bilinmesini sağlar. Birbirini izlemeyen durumlar için ise artıklık zayıf bir değer taşır. Bilinen daha çok sayıda harf ise, kelimeyi bilmedeki olasılık derecesini yükseltmiş ve bağlı olarak bozangüç'ü (entropy) sifıra yaklaştırmıştır.

Hatırlanacak olursa, Gestalt kuramına göre bilmediğimiz bir kelimenin tüm harflerini bilsek de o kelimeyi kuramayız. Çünkü, o kurama göre biçim ve yapı kendisini meydana getiren parçaların verimi değil, onlardan tamamen bağımsız bir varlık olarak algılanmakta ve karşımıza çıkmaktadır.

Algılama kuramına göre ise, bir bütünün parçaları, parçası olduğu yapının özellikleri tarafından belirlenir. Başka deyişle algı, unsurlardan meydana gelen bir düzen içerisinde yer alır ve ancak hepsi birden bir tanıma yapısı oluşturur.

Sadece bu tanımların tekrar yazılması bile, anılan üç kuram arasındaki en temel farklılığın ortaya konmasına yetebilecek bir durum göstermektedir. Bilgi kuramında, belli durumda olsa bile, parçalar bütünü belirlemede önemli derecede etken olurken; Gestalt kuramında bu açıdan parçalar neredeyse tamamen etkisizdir ve bütün belirleyicidir. Algılama kuramında ise, parçalar bütünü belirlese de, genel olarak bütünü oluşturmada parçaların önemli bir rolü söz konusudur. Ancak bu aşamada bir noktayı daha vurgulamak gerekmektedir. Örneğin, bilgi (informasyon) kuramında, kelimenin bütünü harfler yoluyla bilmekten ne anlaşılması gerektiği yeterince açık olarak ortaya çıkmaktadır. Eğer bilgi kuramında, ortaya konulan örnekte dile getirildiği bağlamda sözü edilen sadece biçim olarak kelimenin bilinmesiyse, o zaman tartışılan diğer iki kuramdan farklılaşan başka önemli bir yön daha ortaya çıkmaktadır. Çünkü, diğer iki kuram olan algılama ve Gestalt kuramlarında öz de biçim kadar önem taşımaktadır. Ancak, bilgi kuramının mantığı doğrultusunda fikir yürütülecek olursa, başka deyişle eldeki verilerle bütünü kestirmeye çalışırsak, burada kastedilen kelimenin biçimi olarak belirlemektedir. Böylelikle, vurgulanmaya çalışılan ayrılık noktası gerçeklik kazanmaktadır. Bu konuyu biraz daha açarsak, bilgi kuramında verilen ya da alınan bilginin, Gestalt kuramından farklı olarak kalite değerleri değil; sayısal değeri iletişimin gerçekleşmesini sağlar. Başka deyişle, sibernetikte organizasyon sayısal bir yapı taşımaktadır. Oysa,

Gestalt kuramındaki organizasyon sayısal olmaktan çok, şekil ile zemin arasındaki ilişki ve düzenlemedir. Burada söz konusu olan organizasyonlar olaya nitelik ve özellik kazandırmaktadır.

Bilgi (informasyon), henüz çözümlenemeyen bir durumda bireylerin ihtiyaç gösterdikleri bilgi olarak nitelendirilebilir. Bir anlamda, fizikte rastgelelik ölçüsü olan bozangüç (entropy) burada bilinmeyen ile ilgilidir. İletişim ise, bilgi parçalarının yeniden düzenlenip bu çözülmeye ve tek düzeliğe varmak, bir başka deyişle bilinmeyenlik anlamında bozangüç'e karşı çıkma anlamını taşımaktadır. Örnek olarak herhangi bir TV programını ele alalım. Bu programda beş ayrı karakter, bir ana olay ve altı tane de alt olaylar dizisi olsun. Bunun yanısıra, programın önce bir bölümünün sonra da tümünün deneklere seyrettirildiğini varsayalım. Gestalt kuramına göre, deneklerce programın bir bölümünün seyredilmesi bir anlam ifade etmeyecektir. Bu kurama göre, denekler programda ne verildiğini ve ne amaçlandığını tam olarak anlayabilmek için hem karakterlerin tümünü bilmeli, anılan altı adet alt olayı da algılamalı ve programın tümünü de seyretmelidir. Hatta bu da yetmeyecek, programın bir bütün olarak ne verdiği ne tür iletiler ulaştırmak istediği de deneklerce bilinmelidir.

Aynı örnekte, algılama kuramına göre ise, parçalar bütün tarafından belirlendiğine ve parçaların tümü birlikte bir tanıma alanı oluşturduğuna göre; denekler programdaki karakterleri tanımalı, alt olayları da algılamalıdır, Böylelikle, anılan program denekler için bir tanıma alanı haline gelebilir. Başka deyişle parçaların tümünün bilinmesi, söz konusu parçaların oluşturduğu bütünü anlaşılmasına yetecektir.

Oysa, sibernetik kurama göre, eğer denekler karakterlerin tümünü ya da bir bölümünü veya alt olayların tümünü ya da bir bölümünü bilmekle veya programın sadece bir bölümünü seyretmekle bütünü çıkarabilir, anlayabilirler. Ancak, deneklerin programdan seyrettikleri bölüm sayısı arttıkça ya da karakterler veya alt olaylar hakkındaki bilgileri çoğaldıkça bozangüç azalacaktır.

IV- SONUÇ

Sonuç olarak, Gestalt kuramı ansal işlevlerin, parça halindeki duyumlardan değil, insanın ruhsal yapısındaki bütünsel biçimler

meydana getirme yeteneğinin yarattığı ruhsal bütünlerden gerçekleştiğini; algılama kuramı algı ve tanıma alanının doğal halde, anlamlı ve örgütlenmiş durumda bulunduğunu, algılamamın işlevsel bakımdan seçici olduğunu, bir parçanın algısal ve tanımasal özelliklerinin büyük ölçüde parçası olduğu bütünün özellikleri tarafından belirlendiğini, zaman ve mekanda birbirine yakın olan ve birbirine benzeyen nesnelere ve olguların ortak bir yapının parçaları olarak algılanma eğiliminde olduğu; sibernetik kuram ise, verilen ya da alınan bilginin (informasyon) kalite değerleri ile değil, sayısal değerlerle iletişimi sağladığı ve verilen bir ileti içinde önceden bilme, bir araç aracılığı ile anlama ve cevaplama işleminde organizasyonun ve kontrolün nasıl gerçekleştiğinin matematiksel bir anlatım olduğu görüşünü ortaya koymaktadır.

Gestalt kuramı, genel-geçer bir yaklaşımla tüm insanlarda bulunan bütünsel biçimler oluşturma yeteneğinin algılama olgusunda etken olduğu görüşünü öne sürmekte ve bu noktada kültürler arası farklılıkları ikinci plana atar gibi görünmektedir. Oysa, algılama kuramında, algılama olgusunda etken olan şeyler; ihtiyaç-gılama kuramına göre, algılama olgusunda etken olan şeyler; ihtiyaçlar, zihni tutum ve ruh halidir. Bir başka deyişle, buradan insanların içinde buldukları durum ve kültürel yapının algılamada etkide bulunan önemli etkenler olduğu ve pek öyle genel-geçer ölçütler konulamayacağı ortaya çıkmaktadır.

Gestalt kuramına göre yaşantılar karmaşık olaylardır. Bunlar fiziksel ve psişik, çevresel ve içsel birçok etmenlerin belli biçimlerde teşkilatlanmasından meydana gelmektedir. Böylece meydana gelen bütün de içindeki öğelerin toplamından fazla birşey olup kendine özgü nitelikler gösterir. Örneğin; «a-r-a-b-a» sözcüğü içindeki harflerden farklıdır ve tek tek harflerin bilinmesi bu sözcüğün bilinmesine ya da anlaşılmasına yetmez. Oysa, sibernetik kurama göre aynı «a-r-a-b-a» sözcüğündeki harflerden sadece bazılarının bilinmesi bile bütün olarak sözcüğü anlamamıza yetmektedir. Algılama kuramına göre ise, «a-r-a-b-a» sözcüğünü meydana getiren harfler genel bütünün parçalarıdır ve «araba» sözcüğü tarafından belirlenir ve tek tek harflerin önemi o denli büyük olarak ortaya çıkmamaktadır.

Bu kuramların hangisinin diğerlerine oranla daha doğru ve hayatın gerçeklerini daha karşılayıcı olduğu konusundaki tartış-

malar bu çalışmanın çerçevesi dışında kalmaktadır. Genel anlamda bakıldığında, hayatın çeşitli devrelerinde ve çeşitli durumlarda ele alınan kuramların biri veya ikisi ya da hepsi geçerliymiş gibi gelebilmektedir. Örneğin, bulmaca çözerken, sibernetik ve bilgi (informasyon) kuramının doğruluk ve geçerliliği söz konusu olabilir. Çünkü, bazan 14-15 harflik bir sözcük veya deyim, o ana dek çıkan 3-4 harfin sıralanışı ile bulmacayı çözen tarafından bilinme şansını ortaya çıkarır. Bunun yanısıra, konusu seyreden tarafından hiç bilinmese de, karakterlerden bazılarının yapılarının bilinmesi ve tanınması, birkaç yan olay örüntüsünün anlaşılmasıyla bir filmin sonu kestirilebilir ya da filmin konusu anlaşılabilir. Ancak, bazı durumda, tüm harfleri bilinen bir sözcüğün harflerinin yanyana yazılması hatta sözcüğün okunması bile sözcük hakkında bir şey ifade etmeyebilir. Bir kişinin sevdiği birinin fotoğrafını görüp algılaması o kişiye pek fazla birşey vermeyebilir. Çünkü, sevgi gibi duyguların tatmini, kişinin söz konusu kişiyle birarada bulunması ve böylelikle bir etkileşimin varlığını gerektirir. Bunun gerçekleşmemesi durumunda ise, sadece fotoğrafın varlığı ve algılanması yetmeyeceğine göre, olgulara bütüncül yaklaşıma sahip olan algılama kuramının geçerliliği söz konusu edilebilir. Kısacası, ele alınan üç kuramın yanlışlık ya da doğruluğu veya geçerlilik ya da geçersizliği konusunda belli ve genel-geçer sonuçlara ulaşmak oldukça güç ve karmaşık bir yapı göstermektedir. Bu kuramların her biri hayatın değişik durum ve alanlarını karşılar ve bu bağlamda geçerli ve doğru olarak ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- ANDREW, J. DUDLEY. **The Major Film Theories (An Introduction)**, Oxford University Press, NewYork : 1976.
- ARNHEIM, RUDOLF. **Film as Art**, University of California Press, Berkeley: 1966.
- . **Visual Thinking**, University of California Press Berkeley: 1969.
- AŞKUN, İNAL CEM. «Yönetimde Sistem Yaklaşımı» **AKADEMİ**, Bursa **İ.T.İ.A. Dergisi**, Cilt II, Kasım 1973, No: 3, s. 1112-1123.

- BAYMUR, FERİHA. **Genel Psikoloji**, İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul: 1976.
- BROADHURST, ALLAN R. - DARNELL, DONALD K. «An Introduction to Cybernetics and Information Theory» **Foundations of Communication Theory**, Edited by: KENNETH K. SERENO - C. DAVID MORTENSEN - Harper and Row Publishers, New York: 1970, s. 59-73.
- DE FLEUR, MELVIN. **Theories of Mass Communication**, David McKay Co. Inc. New York: 1968.
- FISKE, JOHN. **Introduction to Communication Studies**, Methuen and Co. Ltd. London: 1985.
- GOMBRICH, E. H. **Art and Illusion (A Study In The Psychology of Pictorial Representation)**, Phaidon Press, Edinburgh: 1983.
- HANÇERLİOĞLU, ORHAN. **Felsefe Ansiklopedisi**, Cilt I-II, Remzi kitabevi, İstanbul, 1976.
- KATZ, DANIEL. «Psychological Barriers to Communication» **Mass Communication**, Edited by: WILBUR SCHRAMM, University of Illinois Press, 1975, s. 316-329.
- KRECH, DAVID - CRUTCHFIELD, RICHARD S. **Sosyal Psikoloji (Teori ve Problemler)**, Ötüken Yayınevi, Kültür Serisi: 29, İstanbul: 1980.
- MORGAN, CLIFFORD T. **Introduction to Psychology**, McGraw Hill Book Co. Inc. New York: 1961.
- MÜNSTERBERG, HUGO. **The Film (A psychological Study)**, Dover Publications Inc. New York: 1969.
- SERENO, KENNETH K. - BODAKEN, EDWARD M. **Trans-Per Understanding Human Communication**, Houghton Mifflin Company, Boston: 1975.
- TOCH, HANS - MACLEAN Jr. MALCOM S. «Perception and Communication: A Transactional View» **Foundations of Communication Theory**, Edited by: KENNETH K. SERENO - C. DAVID MORTENSEN, Harper and Row Publishers, New York: 1970, s. 125-137.

- WIENER, NORBERT. **Sibernetik**, Say Kitap Dağıtım-pazarlama, İstanbul: 1982.
- YÜKSEL, AYŞEGÜL. **Yapısalcılık ve Bir Uygulama**, Yazko Yayınları, İstanbul: 1981.
- YÜKSEL, AHMET HALÜK. **Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Bayalı Boyutları**, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları No: 123, Eskişehir: 1987.
- YÜKSEL, AHMET HALÜK. **İletişim Biliminin Temelleri (Kavramlar, Kuramlar, Kültürel Boyut ve İletişim Bilimi Eğitimi Modeli)** Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları No: 132, Eskişehir: 1988.
- ZETTL, HERBERT. **Sight-Sound-Motion (Applied Media Aesthetics)**, Wardsworth Publishing Co. Inc. California: 1973.
- ZIMBARDO, PHILIP. **Psychology and Life**, Scott Foresman and Co. Glenview-Illinois: 1969.